

A fiúsításról

Írta: HOLUB JÓZSEF,

Bármennyire erős volt is régi jogunknak az a törekvése, hogy a nők vagyoni állását minél kedvezőbbé tegye,¹ attól azonban mereven elzárkózott, hogy az ősi fekvő jószágból a fiúkkal konkurálólág örökös részt juttasson nekik.

Szerzeményi javakban, ingókban – végrendelet hiányában – egyenlő arányban osztottak; ha az adomány mindkét ágra szólt, abban is, de az ősi s a csak fiágot illető adománybirtok egyedül a fiörökösökre szállt. Ezekből kijárt ugyan nekik a leánynegyed, de ezt természetben csupán férjhezmenetelükig élvezhették, akkor azután az érdekelt rokonok pénzen megválthatták tőlük, s csak abban az esetben kapták ki természetben, ha a birtok magszakadás miatt a királyra szállt vissza,² vagy ha a rokonok beleegyezésével birtoktalan vagy nem nemes emberhez mentek férjhez.³

Ez azonban nem valami speciális vonása régi jogunknak. A gazdasági és társadalmi fejlődés egy bizonyos fokán mindenütt megtaláljuk a nők kizárását az öröklésből, illetve a férfiak ily természetű előnyben részesítését, privilegizálását. Fustel de Coulanges az ókori községről írt klasszikus munkájában⁴ abban keresi ennek az okát, hogy mivel a cultust csak férfiak végezhatték s ezt megszakítani nem lehetett, az örökösödésnek is a cultust kellett szolgálnia és követnie. Ámde ez kizárólagos oka nem lehetett, s már Laveleye helyesen mutatott rá a kitűnő francia jogtörténész, Viollet által rendelkezésére bocsátott történeti anyag vizsgálata alapján, hogy ennek magyarázatát inkább a gazdasági szervezetben kell keresnünk.⁵

Akkor, amikor oly erős volt még a vérségi kapcsolat s ebből kifolyólag a családi szolidaritás eszméje, amikor a birtokot az egész nemzetség közös tulajdonának tekintették, ebben nem örökölhettek a nők, akik férjhezmenetelükkel egy másik ily vérségi közösség tagjává válván, a családi vagyon egy részét oda vitték volna magukkal. Kétségtelen azonban, hogy közrejátszott azért a család házi vallásának követelménye is, épp úgy, mint később az a körülmény, hogy a nők – mint Werbőczy is

¹ „...a magyar jog u. n. lovagiassága a nővel szemben vagyoni téren” (Illés J.: A magy. házassági vagyoni jog az Árpádok korában. Bpest, 1900. 65. l.) - Tóth L.: A magyar nőkről. Gide P.: A nők joga c. mű II. kötetében, 399. l.

² 1298: 75.

³ Illés J.: A törvényes öröklés rendje az Árpádok korában. Bpest, 1904. 36. l. 1435: XX., 1486: XXVI., 1492: LXIII., 1514: LXII., HK. I. R. 29. c. 7. §.

⁴ 92-95. 11.

⁵ A tulajdon és kezdetleges alakjai. Bp., 1898. 224. l. – Viollet: Histoire du droit civil français. Paris, 1905. 886. l. 4. jzet.

hangsúlyozza – katonai szolgálattal, fegyverrel nem szerezhettek fekvő jószágokat. (I. R. 18. c.) így volt ez az ó-ind, a görög, római és germán jogban is, és sok népnél még ma sincs elismerve a nők öröklése.¹

Ez a megállapítás azonban, t. i. hogy a nők eredetileg teljesen ki voltak zárva az öröklésből, útjában állt a régi germánjog kutatói közül azoknak, akik a germán örökjogban az ősi anyai jogú (u. n. matriarchalis) szervezetnek nyomait vélték feltalálni. Ezért ezek azt a tételt állították fel, szemben az uralkodó felfogással, hogy a férfiak és nők eredetileg egyenlő örökösödési joggal bírtak s ez utóbbiak háttérbe szorítása csak később következett be.² Mivel azonban a forrásokból kiderül, hogy az indogermánok egyáltalában nem ismerték a matriarchatust,³ ma ismét majdnem kizárólagosan az a felfogás az uralkodó, hogy az ősi állapot a nők örökösödési jogának teljes hiánya volt.⁴

Kétségtelen, hogy az egyház s a római jog befolyása sokat tett a nők helyzetének javítására, s érdekes, hogy már a VII. század végéről való Markulf-féle formulák egyike, – amely arra szolgált például, ha az apa leányait is részeltetni akarta az ősi birtokban – erősen elítélőleg nyilatkozik e jogszokásról: „*Diuturna sed impia inter nos consuetudo tenetur – mondja – ut de terra paterna sorores cum fratribus portionem non habeant*”.⁵

Ennek a háttérbeszorításnak különféle fokozatai lehettek: *a)* a *lex Salica* régebbi szövege szerint „*de terra nulla portio hereditatis mulieri veniat, sed ad virilem sexum tota terrae hereditas pertinet*”. A *lex Thuringorum* szerint „*hereditatem defuncti filius, non filia suscipiat; si filium non habent. .. ad filiam pecunia et mancipia, terra vero ad proximum paternae generationis consanguineum pertinet*”, vagyis ezek szerint a nők a fekvő jószágok örökléséből teljesen ki voltak zárva; *b)* a *lex Salica* későbbi szövegében már a terra mellé értelmét megszorító jelző került: „*de terra vero salica (= aviatica) nulla portio hereditatis mulieri veniat*”. . . ., ekkor már tehát csak az ősi birtok maradt kizárva; *c)* a *lex Ribuarica* szerint (De alodibus t. 58.) „*dum virilis sexus existerit, femina in hereditatem aviaticam non succédât*”, vagyis fiúk nem létében az ősi vagyont is örökölhették a nők; végül *d)* együtt örökölhettek a fiúkkal s ily esetekben az örökösödési arányt illetőleg a különböző jogokban a legkülönfélébb változatokat találjuk.

A *hűbériség* ez intézmény természetének megfelelően fejlesztette ki a maga külön örökjogát. Minthogy a fegyveres s egyéb szolgálatok biztosítása volt a főcél, azért a hűbéri örökjog szerint a felmenők nem örökölhettek – *feudum non ascendit*, – a hűbért sok helyt a legidősebb

¹ *Tagányi K.*; A hazai élő jogszokások gyűjtéséről. Bpest, 1919. 75. 1. – *Post*: Grundriss der ethnolog. Jurisprudenz. 1894-95. I. k. 211-226. 11. és II. k. III. Buch. Das Erbrecht.

² *Dargun*: Mutterrecht u. Raubehe. 1883. (Untersuchungen zur deutschen Staats- u. Rechtsgesch. 16. Heft.) *Opet*: Die erbrechtl. Stellung der Weiber in der Zeit der Volksrechte. (U. o. 25. Heft.) *Heusler*: Institutionen des deutschen Privatrechts. II. k. 1886. 522. 1. *Ficker*: Untersuch. zur Erbenfolge der ostgerm. Rechte. I. k. passim.

³ *Schröder-Künssberg*: Lehrbueh der deutschen Rechtsgesch. 6. kiad 1919. 69. 1.

⁴ *Hrunner*: Kritische Bemerkungen zur Gesch. d Weibererbrechts. Zft. der Savigny-Stiftung für Rechtsgesch. Germ. Abt. XXXIV. k. 1-19.11. – *Amira*: Grundriss des germ. Rechts. 3. kiad. 1913. 174. 1., *Schröder-Künssberg*: i. m. 360. 1.

⁵ Idézi *Lefebvre*: L'histoire du droit civil français. L'ancien droit des successions. I. k. 1912. 41. 1.

fiú kapta – (*droit d'aînesse*), s végül a férfiak erősen privilegizált helyzetet nyertek, ami jelenthette a nők teljes kizárását is.¹

Ez teljesen érthető, mert a nők nem teljesíthették azokat a szolgálatokat, amelyek a hűbértokokkal jártak. Amikor azonban a hűbérek örökössé kezdtek válni s ezzel katonai jellegük is kezdett elhomályosulni, számolni kellett azzal a helyzettel, hogy a tulajdonos után esetleg csak leányutódok maradnak.

Mivel az irányadó a hűbért constituáló szerződés volt, s ebben helye lehetett bármilyen különös klauzulának is, ki lehetett azt is mondani, hogy a leányok is örökösödjenek a hűbértokban.²

*

Ami a régi magyar jogot illeti,³ mint fejtegetéseink bevezetésében is hangsúlyoztuk, az országos nemesi jog az ősből kizárta a leányokat s csak a quartát engedte ebből nekik ideiglenes használatra; a szerzeményben azonban a fiúkkal konkurráltak, de csak ab intestato, mert az atya keze itt nem volt megkötve, ezzel szabadon rendelkezhetett s ebből még a leányegyed sem járt ki nekik.

Partikuláris jogaink közül a szepesi jog,⁴ városi jogaink,⁵ s gyakran hospeseink külön jogai is⁶ az öröklésben nem tettek különbséget a gyermekek közt nemük szerint; másutt viszont, pl. a lipthói népeknél⁷, a győri vár szőlőművelőinél,⁸ a kereszturni hospeseknél,⁹ ha fiú nem maradt, a testvér örökölt s csak ha az sem volt, szállt a vagyon a feleségre és leányokra. A jobbágyoknál – mint a Hármaskönyvből tudjuk – a ki nem házastott leány az ingatlan apai vagyonban egyenlő joggal örökösödött a fiúkkal (III. k. 29 a). A székeleknél az örökség csak a fiút illette, a leány abból csak kiházását követelhetette; de ha csak leányok maradtak, ezek egyenlően osztoztak az apai örökségben.¹⁰ Ezek voltak az u. n. fiúleányok.

Nagyon megérthetjük azonban azokat az érzelmi motívumokat, amelyek arra sarkalták a nemes apát, hogy fiörökösök hiányában inkább leányának vagy leányainak igyekezzék biztosítani fekvő jóságait, - akiknek születendő fiaiban mégis csak az ő ágának közvetlen folytatását látta, – semmint hogy azok a koronára vagy esetleg igen távoli oldalrokonokra háramoljanak.

Ezt többféle úton érthette el.

¹ *Glasson: Le droit de succession au Moyen Age.* 1893. 54. 1.

² „Filia vero non succedit in feudo nisi investitura fuerit facta in patre, „ut filii et filiae succédant in feudum” – tune enim succedit filiis non extantibus.” (Libri Feudorum I. I. t. 8. §. 1. *Lehmann: Das langobardische Lehnrecht.* 1896. 84. 1.)

³ Az idevágó kérdésekre vonatkozólag általában I. *Magyary Géza* értékes fejtegetéseit: A rokonok törvényes öröklési rendje 1848 előtti jogokban. (Magyar Igazságügy, XXXIII. k. 1890.)

⁴ *Demkó: A szepesi jog.* 28. 1.

⁵ *Iványi: Vázlatok Eperjes sz. kir. város középkori jogéletéből.* 1909. 24. 1.-
Király: Pozsony város joga a középkorban. 1894.157. 1.- *Helkovic: Buda város jogkönyve. Művelődéstört. Ért.* 12. sz. 1905. 137-138. 11.

⁶ Pl. a beregszászi hospesek 1247-i kiváltságlevelében. (*Fejér: Codex dipl.* IV. 1. k. 456. 1.)

⁷ Századok, 1909. 879. 1.

⁸ Hazai okmt. III. k. 6. 1.

⁹ *Fejér: i. m.* IV. 1. k. 441. 1.

¹⁰ *Dósa: Erdélyhoni jogt.* II. k. Kolozsvár, 1861. 381.1. – *Tóth: i. m.* 391-393. 11.

a) Szabad rendelkezési jogot kérhetett a királytól s ha ezt megkapta, élők közti vagy halálesetire szóló rendelkezéssel leányainak adhatta, illetve nekik hagyhatta javait.¹

b) Kimondottan arra kért engedélyt a királytól, hogy leányaira hagyhassa javait.²

c) Ugyanezt az eredményt érte el tulajdonképpen akkor is, ha vejére tudta valami módon átruházni a birtokot. Oly természetű birtoknál, amelylyel – mint a hűbértartással – valamiféle szolgálat volt egybekötve, ez nem okozott nagyobb nehézséget, mert a vő vállalhatta azt. A szepesi nemesek 1246-i kiváltságlevelében olvassuk, hogy aki örökösök nélkül hal el, „cui filia si habet vei relicta nupserant, succédant, *sed ille ad ea servitia teneatur*, ad que decedens, cui succedit, fuerat obiigatus”.³ 1256-ban IV. Béla de gratia specialit megengedi valakinek, hogy birtokait vejeinek hagyhassa, de csak „sub eodem servitio quo nobis ipse tenebatur”.⁴

A királyi engedéllyel történt ajándékozás mellett legjobb módja volt ennek a *vőnek örökbefogadása*. A fiörökös nélkül álló nemes (HK. I. k. 66. c.) valakit királyi jóváhagyással (HK. I. k. 8. c.) fiává fogadott, hozzáadta leányát feleségül s így biztosította saját legközelebbi vérének vagyonát.⁵

¹ A legtöbb ily esetben ugyan egyáltalán nem volt gyermek, de ismerünk olyan eseteket is, amikor csak leánya volt az illetőnek. Pl. 1221-ben Sol comes „liberis et filiis destitutus” kir. engedéllyel végrendelegzik s *leányairól* is gondoskodik. (*Fejér*: i. m. III. 1. k. 326. 1.; 1260-ban *Moys mester* feleségének, *leányainak* és monostorának hagyományoz ősi és szerzett javaiból kir. engedéllyel. Hazai Okit. 38. 1.); 1276. – *Wenzel*: Árpád-kori új okmt. IX. k. 149. 1.; 1313-ban Károly Róbert megengedi Gutkeled nb. Kis Kozma comesnek, hogy mivel fia harcban elesett, javairól szabadon rendelkezessék: „ecclesie vei ecclesiis, *filiabus*, nepotibus vei neptibus suis., conferre .. liberam habeat dandi et donandi facultatem”. (Anjoukori Okmt. I. k. 313. 1.)

² 1249. . . „ut possessiones quas asserebat *hereditarie* possidere, cum heredum careret solatio, concederemus ex benignitate regia *filiabus* et nepotibus suis pleno iure relinquere possidendas”. (*Wenzel*: i. m. VII. k. 287., 302. 1.) – Vannak olyan esetek, amikor csak a rendelkezést ismerjük, de a királyi consensust és megerősítést nem; ámde tudjuk, hogy e nélkül az ilyen rendelkezés hatálytalan maradt s így azt előbb vagy utóbb meg kellett szerezni. 1303-ban pl. Hunt comes, nem lévén fiörököse, „uxorem suam et duas filias suas . . . in possessionibus suis *hereditariis* .. ac empticia sua constituit suos heredes”. (Hazai Okit. 178. 1.)

³ *Knauz*: Monumenta ecclesiae Strigon. I. k. 347. 1.

⁴ Hazai Okmt. VIII. k. 66. 1. – 1299-ben a veszprémi püspök egy nemes jobbagya valakit örökbe fogadott és neki adta leányát és földjeit. A püspök beleegyezését adta ehhez, de oly feltétellel, hogy az illető tartozik a praedialista kötelességeit teljesíteni. (Veszprémi kápt. házi levél.)

⁵ 1275-ben IV. László Gedei Miklósnak megengedi, hogy birtokait „generis suis-, quos in filios recepisset adoptivos” hagyhassa vagy adhassa. (*Wenzel*: i. m. IV. k. 72. 1.); 1322-ben Betlehem comes a nyitrai káptalan előtt vejét „in filium sibi suscepit adoptivum filiam suam eidem tradendo” s birtokait is neki adta. (*Fejér*: J. m. VIII. 2. k. 373. L); *Tagányi*: i. m. 39. 1. – V. ö. a japán jogban ha valakinek csak lánya van, adoptál valakit s hozzáadja lányát feleségül. Az adoptált vő csak a közvetítő szerepét játssza s a házasságból született fiúkat tekintették tulajdonképp a nagyatya örökösének. (*Isugara*: Die Lehre von der japan. Adoption. 1903.) – Ugyanígy járt el az athéni, akinek csak leánya volt; de ez végrendeletileg is örökösévé tehetett valakit, akinek azonban leányát nőül kellett vennie. Ha azonban sem így, sem pedig az előbbi módon nem gondoskodott örökösről, javait legközelebbi rokona örökölte, de a leányt ennek is nőül kellett venni. (*Epiklérosz* = filia haereditaria.) (*Fustel de Coulanges*: i. m. 99-)00. 11.; *Kohler*: Studien über die künstl. Verwandtschaft. Zft. für vergl. Rechtswiss. V. k. 427. 1. *Grosschmid*: Az intestat örök. rend Solon törvényeiben. Akad. Ért. 1917. 536. 1. – HK. I. R. 8. c. = az örökbefogadásnak királyi jóváhagyás mellett adományereje van.)

Az első Anjou, Károly Róbert alatt azonban egy új intézmény jelenik meg, amely kizárólag azt a célt szolgálta, hogy a nő az atyai örökséget megkaphassa: az u. n. *fiúsítás, praefectio*.

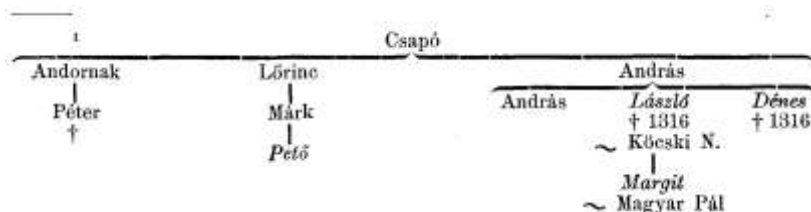
1332-ben Károly Róbert a Nádasd nb. Gersei Margitot, aki egyedül menekült meg abból a vérfürdéből, amelyet Németújvári János serviense, Vörös Salamon, rendezett Gelsén, atyjának, a Károlyhoz hű Gersei Lászlónak családjában, az ő s az akkor szintén legyilkolt nagybátyja, Dénes, birtokainak örökösévé tette meg.*

Érdekes, hogy az 1316-ban meggyilkolt László és Dénes birtokait, mint magszakadás folytán a királyra szállt birtokokat, 1324-ben Károly kedvelt hive, Magyar Pál, kérte fel s meg is kapta. A beiktatásnál azonban Márk fia Pető tiltakozását jelentette be, „asserens easdem possessio-Des sibi de iure et de facto pertinere”;² fezz ellenmondását azonban hamarosan visszavonta s így a birtokok Magyar Pál kezén maradtak.

Margitot 1316-ban dajkája mentette meg, így néhány éves lehetett csak még akkor. Anyai nagybátyja, Köcski Sándor országbíró vette gondozásába, ő neveltette s bizonyára ő vitte a királyi udvarba is, ahol a királyné belső udvarhölgyei sorába került. Itt ismerkedett azután meg vele Magyar Pál, a királyi családnak igen bizalmas embere, aki – mint láttuk – atyjának és nagybátyjának birtokait kapta meg. Magyar Pál jól tudta, hogy Márk fia Petőnek erős joga van az ősi birtokokhoz, azért biztosítani akarván azokat magának, megkérte a fiatal árva kezét. Amikor pedig már felesége volt, azt a kegyet kérte a királytól, hogy feleségét néhai atyja s nagybátyja javainak örökösévé tegye meg.³

Károly Róbert bizonyára szívesen tett e kérésnek eleget; Köcski Sándor, az országbíró, Margit nagybátyja, Vast és Sopront védte meg a a hűtlenek ellen, Magyar Pál, a férje, aki ekkor már nem volt egészen fiatal ember, az országba jövelele óta szolgálta teljes odaadással – másfelől pedig így alkalma nyílt legalább Margitban némiképp kárpótolni a családot azért a rettenetes veszteségért, amelyet azért kellett elszenvednie, mert hű maradt királyához.⁴

Ez a *legkorábbi* fiúsítás, amelyet ismerünk s valószínű, hogy valóban a *legelső* is volt; már csak abból is következtethetjük ezt, hogy a *praeficere* kifejezés, amely az időrendben második, 1347-i, fiúsítóoklevéltől

² Zalai Okit. I-k. 175. 1.

³ Pór A.: Nemes Magyar Pálné asszony. Kath. Szemle, 1888. 468-471. 11.

⁴ ... „boni quoque operis exemplum ostendere cupientes, ne illorum, qui cum suis filiis et liberis pro fidelitate et servitiis regie maiestatis et sacre corone debitis et impensis per infidèles crudeli morte pereunt, posteris eorum miserabilem compassibilemque egestatem patientibus hereditatem alieni capiant et obtineant”... A fiúsítólevél a gr. Khuen-Héderváry-család levéltárában őriztetik, Hédervárt; jelzete Viczay-rész. Fasc. 38/B. nr. 20. Kiadta, de csonkán *Fejér*: i. m. VIII. 3. k. 592-596. 11.

kezdve állandó része a fiúsítási formulának, – amelytől ez intézmény latin nevét is kapta, – itt még nem fordul elő.¹

Ettől eltekintve azonban a formája teljesen a későbbi, már kialakult fiúsítások szerkezetét mutatja. Ez eléggé feltűnő egy egészen új intézménynél, de nem szabad elfelejtenünk, hogy *hasonló* királyi kegyet gyakoroltak uralkodóink már régebben is. Elég magának Károly királynak egy 1327-i oklevelére utalnunk, amelyben a fiörökösök nélkül elhalt Drugeth Fülöp nádor javaiban, amelyek mint adományjóságok a királyra szálltak volna vissza, unokaöccsét teszi meg örökösévé s neki adományozza azokat. Ez az oklevél teljesen a későbbi fiúsítások formuláit s szerkezetét mutatja.²

Ami azonban Károly királynak 1332-i intézkedését a hasonló régiektől megkülönbözteti s úgyszólván forradalmi lépéssé karakterizálja, az az, hogy a magyar örökösödési jog alaptételeivel fordul szembe, amelyek szerint az ősi vagyonban csak férfiak örökölhetnek, másfelől pedig addig, míg a nemzetségnek olyan tagjai vannak, akik igazolni tudják, hogy in linea consanguinitatis vagy fraternitatis állnak az elhunytal, azokat illeti meg a fekvőjóság.³

Azonban maga az eset is, amely erre a merész lépésre alkalmat adott Károly királynak, szintén egészen rendkívüli: a király iránt való hűségének áldozata lett egy régi, előkelő család s csak egy tagja kerül ki a lemészároltatást, egy kis leány. Már most az uralkodó, tanácsa, a főpapok és főurak beleegyezésével, kimondja, hogy – *az ország szokásjoga ellenére is* – királyi kegyelméből az ősi vagyon örökösévé teszi meg őt s neki adományozza atyja és nagybátyja birtokait:

„de prelatorum baronumque nostrorum consilio et consensu, provida deliberatione prehabita, pefatam dominam Margaretham . . . cui domine licet de iure naturali atque positivo hereditas deberetur paterna, tamen quia huic iuri repugnât observata ab antiquo regni nostri Hungarie consuetudo, que nonnisi masculum heredem in pátriám hereditatem succedi permittit, non obstantibus huiusmodi consuetudine, statuto sive dispositiva ordinatione, de speciali maiestatis nostre gratia et plenitudine regie potestatis ac magnificentia principali in verum constituimus heredem et instituimus eam inter generationem suam Nadasd nuncupatam paterne hereditatis legitimum successorem, totam ipsorum Ladislai et Dyonisii

¹ *Prefedio* (1377. Zalai Okit. II. k. 146. 1.); *prefedio filie in filium* (1374. *Fejér*: i. m. X. 2. k. 780. 1.); *filialis preftctio* (1413. Dl. 176.; 1424. Hazai Okmt. VII. k. 402. 1.; Dl. 3941.); *filialis crenitio, prefedio et institutio* (1406. Bánffy-cs- Okit. 507. 1.); jelzői alakja: *prefectionales* (litterae, possessiones, Dl. 15.151.) – A HK. XVI. sz.-i fordításaiban: *fiúággátétel, fiútétel, férfiúággátétel*; a *fiúsítás* kifejezés Szirmaytól való (*Szily*: A m. nyelvúj. szótára, II. k. 456. 1) 1806-ból, s ezt használta már Perger János a Hármaskönyvnek 1830-ban kiadott fordításában. – A gr. Károlyi-levéltár egy 1383-i oklevelének hátán ez olvasható: „Az sághi jóságban *az leány ág at tötték fiúággá*”. A kiadó azonban csak azt jegyzi meg erről, hogy „régí írással”, s így hozzávetőleg sem tudjuk, milyen időből való.

² „Nos affectus quem ad ipsum habuimus, post obitum suum ad suos posteros extendentes magistrum Ylerymum filium Johannis fratris sui carnalis . . . eidem Philippo palatino in premissorum castrorum, possessionum et bonorum dominium auctoritate regia et de munificentia principali ac etiam de plenitudine potestatis *constituimus heredem*”. (Anjoukori Okmt. II. k. 317. 1.)

³ Erre mutat az az igen érdekes körülmény is, hogy bár okleveleinkből a XIII. században kiveszett a *sanctio*, itt megtaláljuk: „Nulli quoque omnino hominum liceat super iure prémissis hereditatis contra ipsam dominam et eius posteritatis contradictionem interponere vei litem aliqualem suscitare. Quod si quis facere presumpserit, componat mille marcas auri: puri medietatem fisco regio, aliam veró medietatem parti iniuriam patienti”.

paternam hereditatem, universas possessiones . . . dedimus, statuimus, donavimus et contulimus in perpetuam hereditatem”.¹

Lényegében tehát a tágabb értelemben vett fiúsításhoz két alkotóelemet különböztethetünk meg: az örökössé kinevezést, a szorosabb értelemben vett fiúsítást s ezután az adományozást. Ez utóbbi látszott fontosabbnak, lényegesebbnek s Werbőczy is ezt emeli ki, mikor azt mondja, hogy a fiúsítás természetét és erejét tekintve olyan, mint az adományozás.²

De a megelőző örököskinevezés, a tulajdonképpeni fiúsítás nélkül az adományozás nem állhatott volna meg, tehát épp oly fontos eleme ez is; azért is hangsúlyozza a király, hogy a birtokokat *sicuti verō heredi et filio*,³ *velut filius naturalibus tamquam ipsius filius legitimis et heredibus masculinis uti vero . . . per nos instituto heredi et legitimo sexus masculini successori*, vagyis mint törvényes fiörökösnek adja.

Látjuk tehát, hogy nem egyszerű adományozásról van itt szó, bár az illető birtokok már a király kezénél voltak, aki azt bárkinek eladományozhatta volna, mert az örökössé kinevezett leányok ennek alapján *hereditarie successionis iure* lettek a fekvőjóságok várományosaivá; nem mint idegenek, mint új adományosok kapják meg, hanem a verség jogán öröklik azokat. Werbőczy ugyan ezt határozottan tagadja s hangsúlyozza, hogy a fiúsított leányok nem az öröklésnek vagy vérségnek jogán, hanem a fiúsításnak erejénél fogva jutottak a javakhoz (I. R. 50. c), de az első fiúsítólevelek szerkezeti felépítéséből, kifejezéseiből világosan látjuk, hogy a meglévő természetes vérségi kapcsolatot mesterségesen vérségi joggá akarják ezzel átformálni; azért mondja Károly Róbert, hogy „*inter generationem suam in verum constituimus heredem et instituimus*”. Werbőczy korában már más lévén a helyzet, megérthetjük, hogy ő csak az adományozási momentumot látta fontosnak, a XIV. század elején azonban, amikor a nemzetségi kötelék még erősebb és elevebb volt, amikor sok nemzetségnél még a birtokosztályok sem történtek meg, más-kép ez intézmény nem jöhetett létre.

Egyedül így érthetjük meg azt a szabályt is, hogy csak törvényes leányokat lehetett fiúsítani.⁶

Mint láttuk, 1332-ből való az első ismert fiúsítás; jó idő telt el, míg 1347-ben a második követte;⁷ ezután is csak 1353., 1356. és 1357-ből⁸

¹ *Fejér*: i. m. VIII. 8. k. 595. 1. és a folytatása a *-gal megjelölt helytől kezdve a gr. Klmen-Héderváry-levéltárban őrzött eredetiből.

² HK. I. R. 7. c. és 50. c. Ezért mondják *donum-nak* (1363. Teleki-cs. okit. I. k. 125. 1.) és *donatio-nak* (1501. Dl. 21.027), a fiúsítólevelet pedig *prefectionales et donationales-nek* (Dl. 30.190).

³ 1347. Hazai Okmt. VII. 404. 1.

⁴ 1357- Anjoukori Okmt. VI. k. 615. 1.

⁵ 1373. Bánffy-cs. Okit. 315. 1.

⁶ 1356. „ . . . tamquam filium naturalem legitime ex ipsius femore descendente . . . „ (Anjou-kori Okmt. VI. k. 495. 1.); 1365. „ . . . filiabus eiusdem nunc procreatis et in futurum legitime ex eo propagandis. . . „ (Zichy-Okmt. III. k. 278.1., 1. még Apponyi-cs. Okit. I. k. 181. 1., Bánffy-os. Okit. 315. 1., Frangepán-cs. Okit. I. k. 93. és Dl. 34.115.)

⁷ Hazai Okmt. VII. k. 402. = *Fejér*: i. m. IX. 2. k. 206. 1. = Dl. 3941. = Mednyánszky-cs. lev. N. Mu./eum. 1353-i átír.

⁸ Anjoukori Okmt. VI. k. 100. 1. = *Fejér*: i. m. IX. 3. k. 385.1. = Perényi-cs. lev. N. Múzeum. – Anjoukori Okmt. VI. k. 495. 1. = *Fejér*: i. m. III. 3. k. 160. 1. = Dl. 4627. – Anjoukori Okmt. VI. k. 615. 1. = Dl. 4694. – (1361.)

ismerünk egyet-egyet, de a 60-as évek derekán már mint sűrűn igénybevett *intézményről* szól róla Nagy Lajos,¹ s ez évtizedben a számuk már húszra emelkedik.²

Miképp tudjuk megmagyarázni, hogy aránylag oly gyorsan tudott ez az ősi jogunkkal mindenféle vonatkozásában annyira ellentétes intézmény gyökeret verni?

Forrása a királyi kegy, *gratia*,³ amely áttöri az *approbata consuetudo* korlátait,⁴ ha szolgálatokat és érdemeket akar megjutalmazni, kitüntetni. Erre pedig most, a XIV. század első felében és derekán bőven nyílt alkalom: ott voltak azok a hívei Károly Róbertnek, akik erősen kitartottak oldala mellett a korona megszerzéséért s a rend helyreállításáért vívott hosszas és súlyos küzdelmeiben, majd Nagy Lajos alatt egymást érték a nagy hadjáratok s a vitézi szolgálatoknak ilyen megjutalmazására is számos alkalom kínálkozott az uralkodónak. Nagyon jól fel tudták használni Anjou-házbeli uralkodóink a fiúsítást arra is, hogy a hozzájuk hű új arisztokráciát gazdagságban emeljék. Azokat az érdemeket, amelyeket a fiúsított atyja, rokonai, gyermekei vagy esetleg ő maga szereztek, a fiúsítási oklevél gyakran részletesen megismerteti, gyakran azonban csak a stereotip, az adomány- és címereslevelekből jól ismert *consideratis meritis* stb. formulával utal rá. Ugyancsak az adománylevelek mintája szerint említi meg ezzel kapcsolatban a közbenjárókat is.

Volt azonban még egy más momentum is, ami e kegy gyakorlására bírta az uralkodót, az t. i., hogy gyakran az egyedül maradt leány atyja halálával elvesztvén az atyai birtokokat, nehéz anyagi gondok közé jutott. Ez utón igyekezett tehát sorsukon könnyíteni, s ennek kifejezését megtaláljuk majd mindig a praefectionalisokban a legkülönbözőbb formákban megszövegezve.⁵ S hogy milyen komolyan vette ezt Lajos király, mutatja az, hogy 1370-ben visszavonja egy fiúsítását, mert megtudta, hogy az illető nem olyan szegény, mint azt róla annak idején állították.⁶

De ha Károly Róbert és Nagy Lajos tudták is azt, hogy a magyar szokásjog a fiúsításnak ellene van, mert e szerint „*possessiones filio vei fiuis . . . Aus naturale tribuit*”,⁷ ezt egészen nem érthették át, s azt vetik szembe a magyar ősi szokásjoggal, hogy viszont a *ius naturale*, a *ius*

¹ 1365. „...filias nobilium regni nostri heredibus masculinis carentium in heredes masculinos .. *plerumque creare consuevimus*... „ (Gr. Bethlen-cs. lev. Nemez. Muz.)

² 1526-ig körülbelül száz fiúsítást sikerült a kiadott anyagból s levéltárakból összegyűjtenem.

³ „... de speciali maiestatis nostre gratia et plenitudine regie potestatis ac magnificentia principali.. . „ (Fejér: i. m. VIII. 3. k. 595. 1., Dl. 5225); „...ex speciali gratia prerogativa, de innata cordi nostro pietate...” (Anjoukori Okmt. VI. k. 615. 1.). „ ...de plenitudine regie potestatis et gratia speciali...” (Hazai Okmt. I. k. 245. 1., Dl. 5399., Zalai okit. 11. k. 145. 1., Dl. 8443. stb.)

⁴ 1347. „...regni nostri observata ab antiquo consuetudine, que in hac parte huic iuri repugnare videretur, non obstante. . „ (Hazai Okmt. VII. k. 403. 1.); 1356. „... non obstante consuetudinaria lege regni nostri, que nonnisi filium permittit succedere in heiditatem pátriám...” (Anjou-kori Okmt. VI. k. 495. 1.); „...consuetudinaria lege regni nostri, que huic gratie nostre repugnare videretur, non obstante... „ (Dl. 5399., 8443. Fejér: i. m. X. 2. k. 179. 1. stb.)

⁵ Pl. 1361. il. 15. „Nos itaque incommoditati. paupertati et anxietati dictarum nobilium puellarum... misericorditer compatientes.. . „ (N. Múzeum levélt. Törzsanyag.); 1392 „ .. quia nostre regalis maiestatis interest cure pauperum regni nostri nobilium necessitates et angustias oculo respicere pietatis... „ (Dl. 7816.); 1395. IV. 16. „... .ne ipsa post decessum patris sui hereditate paterna destituta sub tectis latitare cogatur laienis”. (N. Múzeum levélt. Törzsanyag, stb.)

⁶ Dl. 29706, 29707.

⁷ 1345. Anjoukori Okmt. IV. 484.

divinum és a *ius positivum* szerint ily esetben a lányt illeti meg tulajdonkép az egész apai Örökség.¹

De ha a hűbérjog öröggjogában, amelytől sem Károly Róbert, sem a kíséretében idejött urak – mint pl. az apuliai Drugethek – nem tudtak egyszerre elszakadni, ki is volt mondva az az általános elv, hogy „*ad filias verō seu neptes vei proneptes vei ex filia nepotes seu pronepotes sucesiso feudi non pertinet*”,² láttuk, hogy ez nem jelentette a nőknek teljes kizárását az öröklésből, mert az investitúránál ki lehetett mondani, hogy „*filii et filiae succédant in feudum*” sakkor fiúk nemlétébenők is örökölhettek.³

A Libri Feudorum II. könyvének 23. titulusa arra az esetre, ha a hűbérbirtokos fiörökös nélkül hal el, a következőképp rendelkezik:

„*Si quis sine filio masculo mortuus fuerit et reliquerit filiam, filia non habeat beneficium patris nisi a domino redemerit. Si autem dominus ei dare voluerit propter servitium et amorem patris, non revocetur ah ullo ex parentibus suis.*”

. Ezt olvasva, teljesen meg tudjuk érteni Károly Róbert újítását; a hűbérjog idevágó intézkedései adták neki ahhoz a példát s ő nem habozott azt a magyar jogszokás ellenére is utánozni, ha arra az illető kellő alapot szolgáltatott.

A magyar fiúsítás még abban is a longobard hűbérjogot követte, hogy a fiúsított lány után, hacsak az adományozási záradékban a leányág örökösödése expressis verbis kimondva nem volt, csak a fiág örökölhetett.⁴

Nézzük meg már most közelebről ez intézményt.

A Quadripartitum így határozza meg (II. R. 27. c.):

„*Est autem praefectio iure regni Hungariae quando filia vei soror aut consanguinea alicuius baronis, magnatis aut nobilis haeredibus masculis carentis in haerodem masculinum, sine tamen praeiudicio fratrum et aliorum legitimorum successorum praeficitur et constituitur.*”

Fiúsításról tehát csak akkor lehetett szó, ha az illető nemesnek törvényes fiörököse nem volt s ha ilyen nélkül halt is el. Nagy Lajos pl. amikor egy fiúsított leány apjának később fia született, fiúsítását visszavonta; miután azonban ez még gyermekkorában elhalt, első fiúsítólevelét helybenhagyva, újra fiúsította a lányokat.

Megjegyezzük azonban, hogy ha több leány volt, nem kellett okvetlen mind fiúsítani; az volt ugyan a rendes szokás, hogy az összes meglévő s még születendő leányokat fiúsította a király,⁵ de megtehetette azt is, hogy csak egyet választott ki erre közülök.⁶

¹ „... cui domine licet de iure naturali atque positivo hereditas deberetur paterna...” (Fejér: i. m. VIII. 3. k. 595. 1., Dl. 5225, Perényi-cs. lev. a N. Múzeumban (lő61), 1361. II. 15. N. Muz. lev. Törzsanyag, Zalai Okit. II. k 146. 1. stb.)

² Libri Feud. lib. II. tit. 11.

³ U. o. lib. I. tit. 8.

⁴ A Libri Feudorumban ugyanezt olvassuk: „*Si fem'na feudum acquisierit, ad heredes masculos tantum pertinebit, nisi pactum aliud inducat.*” (Lehman: i. m. 201. 1.)

⁵ 1365... „*puellas quas nunc habet et etiam quas adhuc habiturus est*”... (Dl. 5399, 1373. Bánffy-cs. Okit. 315. 1.)

⁶ 1364-ben N. Lajos Fejéregyházi András leányát, Klárát fiúsítja, megjegyezvén, hogy „*ceteris verō ipsius quondam Andree filiabus, si quas habuerit superstitēs, de iuribus ipsarum volumus iuxta antiquam regni nostri consuetudinem respondēd.*” (Fejér: i. m. IX. 6. k 136. 1.) – 1386-ban II. Károly István vegliai comes elsőszülött leányát fiúsítja. (Frangepán-cs. Oklt. I. k. 93. 1.) – 1363-ban azt igéri a király, hogy „*nos filias predicti quondam Nicolai aut aliquam ex eis quas habet non preficiemus.*” (1369. X. 29. N. Múzeum lev. Törzsanyag.)

A legtöbb esetben az apa birtokaiban történt a fiúsítás, de szólhatott ez a fivér, nagybátya, nagyapa javaira is, sőt egy esetben a férjnek magszakadás folytán már a királyra háramlott javaiban tette meg fiörökössé a király az özvegyet.¹

A fiúsítás történhetett az apa, illetve fivér életében, de végbemehetett ezek halála után is; az első esetben rendszeren az apa, vagy fivér fordult ily irányú kérésével a királyhoz,² az utóbbiban pedig a lányok rokonai, előkelő jóakarói vagy a férjük járt közbe, hogy részükre e királyi kegyet kieszközöljék.

Ami a birtokok jogi természetét illeti, a nem adományos ősi s a fiági adományos birtok jön itt elsősorban számba,³ mert a többiben amúgy is bírtak örökjoggal a nők; azért érdekes, hogy 1363-ban „in univervis possessionibus . . . *emptio ac acquisitio titulis ad ipsam patre meorundem devolutis*” íusítja Lajos a leányokat, s az ősből csak azt a kedvezményt nyújtja nekik, hogy a leánynegyedek ebből természetben követelhetik.⁴

Mivel az ősi birtok a nemzetség tulajdona volt, ennek tagjai a rokonság fokának közelsége szerint igényt tarthattak az örökös nélkül elhalt nemzetség-tag birtokára. Ámde gondoljunk csak az életre; a közös őstől leszármazó családok közt egy bizonyos határon túl a vérrokonság tudata már elhomályosul, annyi új ág szakad ki s önállósul, hogy az összetartozás gondolata teljesen elvész. Innen van az, hogy a legtöbb jogban bizonyos rokonsági s ezzel kapcsolatban örökösödési határt találunk, amelyen túl a nemzetség tagjainak örökjoga elveszti érvényét; ez a határ pedig a legtöbb jogban eredetileg a hetedik izig terjedt, amellyel mindenféle rokonság véget ért.⁵

Az egyház házassági jogában is a hetedik izig való rokonok közt sokáig tilos volt a házasság; de mivel a gyakorlatban ez a tilalom ebben a formájában nem állhatott meg, mert nem lehetett pontosan ellenőrizni, az 1215. évi lateráni zsinat ezt a kánonjog szerinti negyedik ízre szállította le, azzal a megokolással, hogy „in ulterioribus gradibus iam non potest absque gravi dispendio huiusmodi prohibitio generaliter observari”.⁶ Azonban még így is sokan kötöttek házasságot a negyedik

¹ 1440-ben Erzsébet királyné Vöröskői Volfart Pál özvegyét, Sirka asszonyt, aki „potissimum bis novissimis temporibus” tett neki nagy szolgálatokat, íusítja férje javaiban. (Dl. 13546.)

² A XVI. század legelejéről ismerünk egy ily kérvényt (N. Muzern lev. Törzsanyag 1500.), mely így szól: „Serenissime princeps, domine generosissime. Supplicat Maiestati Vestre fidelis eiusdem Emericus Hymffy de Debrenthe in eo quatenus eadem pro fidelibus servitiis suis tempore felicitis electionis eiusdem (-----) regie dignitatis per ipsam Emericum eidem Maiestati Vestre exhibitis nobilem puellam Vrsula vocatam filiam suam in eastro suo Debrenthe vooatum necnon possessionibus et portionibus possessionariis et cunctis pertinentiis ad idem spectantibus et pertinentibus in Wesprimiensi, aliis etiam quibusvis iuribus possessionariis dicti Emerici Himffy ubivis et in quibuscunque comitatibus huius regni Maiestatis Vestre existentibus et habitis in heredem masculinum preficere et instituere, preterea totum et omne ius suum regium, si quod Maiestas Vestra in eisdem castro, possessionibus, portionibusque et iuribus possessionis prefati Emerici Hymffy haberet, memorate puelle Vrsule, filie antelati Emerici Hymffy dare et conferre dignetur generose”.

³ A leányágot is megillető birtokban egy leánynak a fiúsítása a többi nőt megfosztotta volna jogaitól, s azért a *vértagadás* (proditio sanguinis fraterni) bűnöt vont maga után. (HK. I. R. 39. c.)

⁴ Dl. 5225.

⁵ *Ficher*: i. m. I. k. passim; *Lefébvre*: i. m. I. k. 38. 1, *Tagányi*: i. m. 42-43. I.

⁶ *Roszner*: Régi magy. házassági jog. Bpest, 1887. 191-192. 11. – A computatio canonica kialakulását ill- 1. *Freisen*: Geschichtliche Untersuch. über die Verwandtschaftszählung nach canon. Rechte. Arch. f. Kath. Kirchenrecht 1886. 217-263. 11. – HK. I. R. 107. c.

izen belül jóhiszeműen, s csak később jöttek rá, hogy felmentésre van szükségük, mert negyed, sőt harmadfokú rokonok.

A mi jogunkat illetően Tagányi Károly a sokféle analógia alapján fölteszi, hogy az ősi magyar nemzetségeknek rokonsági köre eredetileg szintén a hetedik ízig tartott, később azonban a negyedik ízig ment vissza.¹ Ami azonban az örökjogot illeti, régi jogunkban semmiféle örökösödési határt (Erbgränze) nem találunk; az osztályos atyafi birtokai, ha örökösök nélkül halt el, „etiam post centum, ducentos et amplius annos eo facto in ceteros fratres superstites et heredibus gaudentes devolvuntur” – mondja Werbőczy.² Tehát a *sanguinis propago* és a *fraternalis mutua divisio* a végtelenségig megtartotta erejét.

Nehezen lehetne tehát elképzelni, hogy a nemzetségi szervezet virágkorában, amikor ez minden vonatkozásában erősen éreztette hatását, a hetedik íz zárótagját jelentette, a vérrokonságnak s később, néhány század múlva, amikor már gyengülőben volt, toltta volna ki határát a végtelenségig. A házasságot a mi régi szokásjogunk is a negyedik ízig bezárólag tiltotta³, a vérrokonságot illetően is bizonyos határt jelentett ez az íz, mert az atyafiaknak vagy vérrokonoknak a negyedik izén belül való meggyilkolása vagy megsebesítése s nőrokonoknak megszeplősítése a hűtlenség vétkének esetei közt szerepelnek,⁴ de az örökösödési jogban határt nem jelentett.⁵

Annál érdekesebb, hogy ez az új intézmény itt is szembe helyezkedett a szokásjoggal s eleinte még a legközelebbi fokon álló vérrokonok várományosi jogát sem respektálta. Örökösödési jogunk szempontjából rendkívül érdekesek az ide kapcsolódó kérdések, de sajnos, a legtöbb esetben leküzdhetetlen nehézséget okoz az a körülmény, hogy a szereplő birtokok jogi természetét s a rokonsági kapcsolatokat nem tudjuk tisztázni.

A birtokok, amelyekben a király fiúsított, gyakran már visszaszálltak rá, máskor pedig azért fiúsít, nehogy idegen kézre jussanak azok, amiből azt következtethetnők, hogy már nem volt megfelelő örökös. Ámde itt vannak pl. az 1332-i fiúsításnál szereplő birtokok; ezeket magszakadás címen kérte fel s kapta meg Magyar Pál, pedig volt egy *másodfokú* rokon, aki igényt tartott rájuk, mint nemzetségi birtokokra s akinek, Magyar Pállal való hosszas veszekedés után, sikerült is ezek felét vissza-szerzenie, miután bebizonyította, hogy ő s az elhunyt László „in linea fraternitatis essent et fuissent inseparables”.⁶

Egy 1363-i és egy 1364-i fiúsítóleveiben a következő megszorítást olvassuk: „ita tarnen quod si... filium vei fratrem uterinum aut filium fratris carnalis non habet superstitem qui possit succedere possessionariis

¹ I. m. 43-44. 11-

² I. R. 47. és 67. c.

³ HK. I. R. 107. c.

⁴ U. o. 14. c 5. és 6. §§.

⁵ 1352. Anjoukori Okmt. V. k. 542. 1., 1382. Dl. 6893., 1440 Dl. 13.546, 1507. VIII. 6. N. Múzeum lev. Törzsanyag. – *Krajner* abból, hogy – mint látni fogjuk – N. Lajos a fiúsítást a negyedik ízre korlátozta, azt következtette, hogy hajdan az oldalág örökösödése csak a 4. ízig terjedt.” (A magyar nemesi jószág természet. Pest, 1843. 140. 1.) De már *Bartal* (Commentarii, Pozsony. 1847. III. k. 79. 1.) helyesen mutat íá, hogy „inferri tarnen ex hac nullo jure potest, moribus quoque hungaricis coUaterallem successionem nisi usque 4. gradum cognationis locum habuisse”.

⁶ *Karácsonyi*: Magyar nemzetségek. II. k. Bp. 1901. 393. 1., Zalai Okít. I. k. 363. 1.

suis iuribus”.¹ Ez volt az az örökösödési rend, amelyet Kálmán állapított meg a Szent István után történt adományozásokra; ámde később az adománylevelek klauzulája volt a döntő, s ha ebbe nem voltak belefoglalva oldalrokonok (*ac per eum. . .*), akkor a birtokban csak a lemenők örökölhettek. A nem adományos ősi pedig a nemzetség minden tagját megillette, – mint láttuk, még a legtávolabbiakat is.

Hamar most figyelembe vesszük még azt, hogy 1365-ben és 1366-ban külön kegyként ígéri meg a király, hogy harmad- sőt másodfokú rokon leányát nem fiúsítja² s hogy 1361 körül első-, 1367-ben pedig másodfokú rokonnak leányát fiúsítja,³ továbbá, hogy 1364-ben azzal a megokolással utasít el támadást egy fiúsítás ellen, mert „patrem eorum *non carnali, sed patrueli fraternitate. . . patri dicte domine Clare attinere retulisse dictum extitissent*”,⁴ – mindebből azt a következtetést vonhatjuk le, hogy a fiúsítások legelső idejében nem volt még erre nézve megállapodott gyakorlat, s előfordulhatott, hogy a harmad- sőt másodfokú rokonok hátrányára is történt fiúsítás. Különben nem tartották volna szükségesnek hogy a királytól ígéretet igyekezzenek nyerni arra, hogy ellenük a fiágon kihálóban lévő ágban nem fog fiúsítani.⁵

A 60-as évek vége felé azonban már kezd kialakulni az a gyakorlat, hogy a negyedfokon belül nem fiúsít a király;⁶ mivel pedig 1373-ban már úgy nyilatkozik Nagy Lajos, hogy „*infra quartam lineam aliquam filiam in suis iuribus paternis in filium creare siatuisse* dinoscimur nec proficere, sed tantum in quarta linea et ultra”⁷ ebből azt következtethetjük, hogy 1369 és 1372 közt történt erre vonatkozólag határozott döntés.

Ezt a döntést pedig az országlakosok sürgető kérésére hozta meg Lajos király, akiket gyakran sértett meg jogaikban a közeli fokon létesített fiúsítás s akik nem elégedhettek meg azzal, hogy a gyakorlat a negyedik fokig figyelembe veszi a rokonságot; ők ennek határozott kimondását, erre vonatkozólag határozott státútumot kívántak. Mint Mária-nak egy 1385-i leveléből⁸ s egy 1400-ban folyt perből tudjuk.⁹ Lajos nemcsak azt mondotta ki, (*deliberativum decretum*) hogy a negyedik fokon belül nem fiúsít, hanem összes ilyen fiúsításait vissza is vonta.

¹Hazai Okmt. I. k. 246. 1., II. k. 117. 1.

²Grr. Bethlen-cs. lev. M. N. Muz., Hanvay-cs. lev. U. o.

³Sztáray-cs. Okit. I. k. 391. 1., Zichy-cs. Okmt. III. k. 327. 1.

⁴Hazai Okmt. V. k. 143. 1.

⁵ 1366. Hazai Okmt. I. k. 248., 1369. Kállay-cs. lev. N. Múzeum. (1387-), 1363. N. Múzeum lev. Törzsanyag. 1369. IX. 29. 1365. Bethlen-cs. lev. N. Múzeum, 1366. *lejár:* 1. m. IX- 7. k. 233. 1., 1371. 1. 22. N. Múzeum, lev. Törzsanyag, 1375. Zalai Okit. II. k. 285. 1.

⁶ 1369. „... quia nos filias [quarta?] propinquiori linea generationis existentes *non sumus soliti* in filios scienter procreare”. (Dl. 29.703.) Sajnos, az oklevél épp a bennünket legjobban érdeklő helyen hiányos, de kétségtelenül *quarta* állt ott, mert 1373-ban „*intra quartam lineam*”-ról van szó.

⁷ 1374. VII. 29. N. Múzeum lev. Törzsanyag.

⁸ „Ipsae etiam genitor noster carissimus ad devotam supplicationem regnicolarum suorum gratias super perfectionibus filiarum consanguineorum in tertia et ceteriori gradu habentium, quibuscunque fecisset, universaliter revocasset”. (Hazai Okmt. III. k. 232. 1.)

⁹ .. . „Ludovici regis suorumque prelatorum et baronum ac nobilium regni *deliberativum decretum* huiusmodi perfectionem filie in filium infra quartam lineam generationis fratrem generationalem seu patrualem non habenti nemini observari debere agnitionem fuisse, factasque et faciendas tales suo vigore perspectivo desineret et annihilaret”. (*Fejér:* i. m. X. 2. k. 769-789. 11)

Hogy a kánonjog negyedfokú házassági tilalma szolgált ehhez mintául, az kétségtelen; maga Nagy Lajos is rámutat erre abban a levélben, amelyet 1374-ben intézett Szepesi Jakab országbíróhoz, aki egy bonyolult fiúsítási perben fordult hozzá.¹

Azonban még a negyedik fokot is elég közelinek találta a magyar felfogás, azért Zsigmondnál kivitték, hogy egy fokkal tolja ki a fiúsítás határát s csak az *ötödik fokon s azon ül* fiúsítson. Az 1397-i országgyűlésen mondatott ez ki, s ennek artikulusai közt olvassuk a következőket:

„. . . filias quorumvis regnicolarum nostrorum in possessionibus et hereditatibus patris sui infra quintam lineam generationis eiusdem in heredes masculos non procreabimus”.²

A fiúsításnak volt még egy más módja is: az apa vagy fivér látván, hogy nincs fiörököse, örököseiül valamelyik hiteles hely előtt leányait jelöli ki s nekik adja birtokait.³ Természetesen ennek is csak úgy volt meg az ereje, ha e rendelkezés királyi megerősítésben részesült.⁴ E magán-fiúsítások formája a királyi fiúsítólevelek formáit követi.⁵

A fiúsított leányra, a praetektára nézve az így nyert birtok szerzemény számba ment, amellyel szabadon rendelkezhetett, de a birtok végleges sorsát illetőleg természetesen a fiúsítólevél adományozási részének záradéka volt irányadó. Ha tehát e klauzulában megállapított ágba magszakadás állt be, a birtok a koronára háramlott vissza.

A Hármaskönyvnek egy külön címe (I. R. 50. c.) foglalkozik azzal a kérdéssel, hogy mit kell tartanunk két édes vagy osztályos testvér külön fiúsított leányainak örökléséről, s azt feleli, hogy ha az egyiknek magva szakad, a fekvőjóságok a fiscusra haramiának, nem pedig a másik testvér leányaira vagy maradékaira.⁶

Legtöbbször csak a rendes adományozási formulát olvassuk: *prefate domine ipsiusque heredibus et posteritatibus universis*, akiken természetesen csak a fiág értendő; néha ez határozottan ki is van mondva: „ni

¹ . . . „commissionem nostram de consilio prelatorum et baronum nostrorum vestri in presentia factam in dicta causa observaretis. Apparet enim nostre Maiestati ut si ex una parte in quarta et ex alia in quinta linearum distantia iudera haberentur, tunc causa nuptie inter partes posset consummari. . .” (U. o 780-781. 11)

² *Knauz*: Az 1397-i országgyűlés végzeményei. M. Tört. Tár. III. k. 229-230.11. – 1404-ben Zsigmond fiúsít „presertim ex eo quia eadem nobilis domina K. *tisque quartam proximitatis et affinitatis gradum proximis* ad quos iura possessionaria patris sui devolvi possent *asseritur fore destituta*”. (Fejér: i. m. X. 4. k. 814. 1.) – „Prefectio antem filialis ex institutione prefati domini nostri regis Sigismundi cum prelatibus et baronibus facta *in quinto gradu affinitatis fieri solet et potest*” olvassuk egy fiúsítási perben. (1414. VII. 9. N. Múzeum lev. Törzsanyag.) – 1419-ben másodfokú rokonok beleegyeznek fiúsításba „in reconpensam premissorum acceptorum benefactorum”. (Mednyánszky-cs. lev. N. Muzem.) – *Rokonok tiltakozása fiúsítás ellen*: pl. 1361. Sztáray-cs- Okit. I. k. 320, 891, 408. I. 1389. Ibrányi-cs. lev. N. Múzeum, 1393. Balassa-cs- lev. N. Múzeum, stb.

³ Quadrip. II. k. 27. c-

⁴ Pl. 1370 táján Keresztúri Tamás nem lévén fiörököse, birtokait post obitum leányainak adta; rendelkezését Zsigmond 1405-ben megerősítette (Kékássy-cs. lev. N. Múzeum.)

⁵ 1377-ben a zalai konvent előtt Szentkálmani Miklós unokatestvére leányait „in universis possessionibus . . . *in veros heredes et successores masculini sexus . . . prefecisset . . .*” 1379-ben N. Lajos de consilio prelatorum et baronum megerősíti. (Hazai Okmt. VI. k. 210- 12. 11.) – 1510. Haraszi Ferenc aradmegyei főispán fiúsította így leányait. (DI. 11.524.)

⁶ Ebből azt következtethetjük viszont, hogy ha *egyszerre* történt a fiúsítás, akkor úgy tekintettek, mint közös szerzők és örökölhettek egymás után. (HK. I. r. 43. c.) Valószínűleg ez volt az eset egy 1423-i hármas fiúsításnál. (Zalai Okit. II. k. 434. 1.)

easdem filias suas et earumpueros et posteros”¹, „heredibus et posteritibus universis *sexus scilicet masculini*”.² Igen ritka az az eset, amikor *mindkét ágra* szólt a fiúsítási adomány.³

Mivel igen gyakran a férj volt az, aki a fiúsítást felesége részére kieszközölte, sokszor szerepel ő is mint adományos a nő mellett, sőt néha olyan kiterjesztéssel is, hogy ha a nő örökösök nélkül hal el, férje fivéreire vagy rokonaira szálljon a birtok.⁴

Mint minden adományt, úgy ezt a fiúsítással kapcsolatosat is meghatározott időn belül a *beiktatásnak* kellett követnie (HK. I. E. 32. c.); ha az apa vagy fivér halála után történt a fiúsítás, ennek semmi akadálya sem volt. Ellenben mi történt akkor, ha ezek még életben voltak?

A beiktatással az adományos a teljes tulajdonjogot szerzi meg, de az előbbi tulajdonos viszont elveszti azt. Mivel kétségtelen, hogy az apa vagy fivér nem adta át rögtön összes birtokait a fiúsítottnak, olyanféleképp konstruálhatjuk meg az apa s a praefecta jogi helyzetét a beiktatás után, mint a reservato usufructu tett halálesetre szóló ajándékozásoknál az ajándékozó és a megajándékozotté volt a beiktatás után.⁵ Látszólag semmi változás sem állt be, pedig a birtok tulajdonost cserélt (v. ö. a római jogi *constitutum possessionarium*). Igaz, hogy itt *expressis verbis* ki van kötve a haszonélvezet, de más szavakkal ugyanazt jelenti a fiúsítás első részének a lényege, amely szerint törvényes *örökössé* (*verum et legitimum heredem et successorem*) teszi meg a király, tehát addig tulajdonjogát nem érvényesítheti.⁶

A fiúsításnak még egy fontos hatályáról kell megemlékeznünk: nemes anyától és nem nemes apától született fiúk nem nemesek, de ha fiúsított leány ment nem nemes emberhez nőül, akkor fiaikat valóságos és igazi nemeseknek tekintjük – mondja Werbőczy (I. R. 7. c).

*

Befejezésül tekintsük még át röviden a *fiúsítólevelek, litterae praefectionales diplomatikáját*.

Mint az adományoknál általában a XIII. század óta, itt is az első fiúsítólevél ideiglenes volt: patens, az Anjouk alatt a hátára nyomott nagy pecséttel,⁷ vagy a szöveg alján vörös viaszba nyomott gyűrűs pecséttel,⁸ a XV. században pedig a titkos pecséttel.⁹ A szövegben erre az ideiglenességre mutat az a kijelentése a királynak, hogy ha jelen levelét majd újból bemutatják előtte, privilégialis formában fogja átírni.¹⁰

¹ 1365. Dl. 5399.

² Pl. 1455., 1469., 1471. Soproni Okit. II. k. 385., 460., 474. 1., 1461. Dl. 15579., 1501. Dl. 21027.

³ 1366. „...suosque heredes et posteros *utriusque sexus*”... (Hazai Okmt. I. 248., 1377. U. o. III. k. 210. 1.)

⁴ 1356. Anjoukon Okmt. VI. k. 495. 1., 1361. Dl. 4694., 1390 Dl. 7638., 1449. Soproni okit II. k. 339. 1, 1456. Hg. Batthyány-cs. levélt. Körmend 111. 6. 3a-

⁵ *Rolub*: A halálesetre szóló ajándékozások régi jogunkban. Szent István Akad. Értesítője. V. 1920. 147. 1.

⁶ Egy esetben az apa határozottan kimondja, hogy minden tulajdonjogról lemond: „ab omni iure et dominio earundem possessionum. . . se excipiendo”. (1362. Zalai okit. I. k. 676. 1.)

⁷ 1353. Anjoukori Okmt. VI. 101.1., 1361 II. 15. N. Múzeum levélt. Törzsanyagstb. 1363. Dl. 5225., 1364. XI. 16. N. Múzeum lev. Törzsanyag, stb.

⁹ 1423. Zalai okit. II. k. 435. 1., 1453. *Teleki*: Hunyadiak kora. X. k. 413 1.

¹⁰ 1332 „Et cum présentes nobis fuerint reportate, in formán nostri privilegii easdem redigi faciemus.” (Gr. Khuen Héderváry-cs. lev. Hédervár. Viczay-rész Fase. 38B. Nr. 20.) – A XV. század elejétől kezdve ez lett a rendes formula: „Quas in formám nostri privilegii redigi faciemus, dum nobis in specie fuerint reportate”.

Ez a végleges fiúsítólevél, mint a donációnálisok, magában foglalja az első ideiglenes levelet s a hiteles hely jelentésének, relatio statutoriájának teljes szövegét.¹

A praefectionálisok taksájára vonatkozólag a középkorból nem rendelkezünk semmiféle adattal; abból azonban, hogy 1428-ban Biki Mihály 20 aranyforintban zálogosítja el birtokai egy részét Krewz Miklósnak, aki leánya fiúsítását kieszközölte s a levelet kiváltotta, hozzávetőlegesen következtetést vonhatunk, mennyi költséggel járt ez.²

¹ Pl 1413. *Fejér*: i m X. 8. k. 541. 1.

² „...non valens ipse expensas eiusdem per ipsum *in redemptione litterarum regalium praefedionalium* et post dictam regiam Maiestatem consumtas et expositas eidem reddere et persolvere”. (Soproni okit. II k. 115. 1.) – Az 1609: LXXIII. minden jobbágy után 50 dénárban szabta meg a fiúsítás taksáját.